

Holzbachová, Ivana

[Liessmann, Konrad Paul. Chvála hranic: kritika politické rozlišovací schopnosti]

Studia philosophica. 2014, vol. 61, iss. 2, pp. 100-104

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131471>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

české univerzitě. Nenechme si tuto určitě nečekanou příležitost ujít!

Miloš Dokulil

Ľubomír Belás, *Kant a Machiavelli. Historicko-filozofická analýza a komparácia*, Prešov: Prešovská univerzita 2013, 126 s.

Přední slovenský znalec novověké filozofie, zejména díla I. Kanta, profesor Prešovské univerzity Ľubomír Belás se ve své poslední monografii *Kant a Machiavelli. Historicko-filozofická analýza a komparácia* zabývá dvěma významnými postavami z různých epoch evropského filozofického myšlení.

V první kapitole N. Machiavelli: Etika, politika a dejiny autor rekapituluje na pozadí dobových událostí a Machiavelliho osudů jeho názory a věnuje se v tomto kontextu především rozboru jeho pojetí moci a státu. Jeho textová analýza se opírá o všechny klíčové Machiavelliho práce – *Vladaře*, *Úvahy o prvních deseti knihách Tita Livia a Florentské dejiny*. Vymezuje rovněž přesně Machiavelliho vztah k otázce morálky a rekonstruuje jeho občanskou etiku, zejména jeho úvahy o problematice ctnosti. Je třeba ocenit, že Belás neopomněl velmi poučeně ukázat klíčové místo pojmů virtù, fortuna, necessitá a occasione ve struktuře Machiavelliho politického myšlení. Značnou pozornost pak přirozeně věnoval Machiavelliho přístupu k dějinám a jejich vztahu k politice.

Druhá kapitola I. Kant: Dejiny, spoločnosť a politika se opírá o analýzu Kantových spisů *Kritika čistého rozumu*, *Kritika soudnosti*, *K věčnému míru*, *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*, *Metafyzika mravů* a řady dalších Kantových textů. Citlivě se autor vyrovnal s tím, že Kant nenapsal žádnou práci, která by se speciálně věnovala problematice společnosti, a navíc se v jeho malých spisech

(*Co je osvícenství a Idea k všeobecným dějinám*) setkáváme s dvěma různými typy společnosti – stavovskou a občanskou. Právě tyto tzv. malé spisy pokládá Belás správně za východisko našeho přístupu ke Kantově filozofii dějin.

Čtenářovo očekávání vzbuzuje zejména třetí kapitola Kant a Machiavelli: Historicko-filozofická a systematická komparácia. Je to neobvyklý a nesporně odvážný pokus o srovnání zcela odlišných myslitelů. Už v předchozích kapitolách autor prokázal hlubokou znalost jejich díla. Pokládá sice za evidentní, že oba myslitelé jsou zakotveni v různých geografických a časových realitách, v odlišných kulturně-duchovních souvislostech a ideových zdrojích, přesto však je podle jeho názoru spojuje proces emancipace od autority a tradice začínající v renesanci, proces, který je přirozeně obsáhlý, dynamický a v konkrétních podobách bohatě strukturovaný. Otázkou zůstává, zda to není ke skutečně oprávněné komparaci málo a zda pod tímto úhlem pohledu nemůžeme nakonec srovnávat kterékoliv myslitele novověku, protože se většinou všichni snažili o emancipaci od autority a svazující tradice.

Přestože některé Belásovy formulace nemusejí být přijaty jednoznačně a mohou být pokládány za diskusní, jako například o Karlu Jaspersovi jako jediném Kantově skutečném žákovi, je jeho monografie přínosem, příkladem solidní filozofické práce a inspirací pro další historicko-filozofické bádání.

Jan Zouhar

Konrad Paul Liessmann, *Chvála hranic. Kritika politické rozlišovací schopnosti*, př. Milan Váňa, Praha: Academia 2014, 143 s.

Konrada Liessmanna známe jako autora několika knih přeložených do češtiny, z nichž snad největší rozruch vzbudila

Teorie nevzdělanosti (2008). Práce, o níž budu psát nyní, byla přeložena poměrně brzy po jejím vídeňském vydání z roku 2012 a týká se problémů spojených se současnou krizí, i když ne s takovým zápallem jako *Teorie nevzdělanosti*. Jejím podkladem bylo několik článků a vystoupení, které Liessmann napsal nebo pronesl od roku 1999. Kniha má kromě Předmluvy dvanáct kapitol. *Předmluva (Krinein: jak rozlišovat)* začíná analýzou řeckého *krinein*, od něhož jsou odvozeny jak základy slov odpovídajících českému „rozlišovat“, ale i „krize“. To aplikuje Liessmann na současnou situaci ve společnosti. Kritizuje přitom politology a ekonomy za snahu pojednávat nynější krizi metodami aplikovanými na krize 19. století a poukazuje na novou problematiku vztahu mezi hospodářstvím a státem. Domnívá se, že v dnešní společnosti se jedná o zásadní systémovou krizi. Předpokladem pro její analýzu je úvaha o hranicích. A různé typy hranic pak zkoumá v jednotlivých kapitolách své knihy, a to v návaznosti na různé filozofy.

Snad nejzávažnější hranice se objevuje hned v první kapitole: *Na počátku. Na hranicích mezi bytím a nicotou*. Uvažuje v ní ale spíš o počátku a jeho hledání. Bere si na pomoc Bibli i Aurelia Augustina, v lidském světě pak H. Arendtovou. Dospívá k názoru, že počátek lze začít stopovat, až když známe konec, důsledky. Avšak i za této situace se nám často počátek ztrácí v nekonečnu. Jen snad v umění – na rozdíl od přírody, ale i ostatní lidské činnosti je podle Liessmanna o počátku jasno.

„Veškerý počátek klade nějaké hranice,“ říká Liessmann (s. 25) ve druhé kapitole nazvané *Zde a ne tam: Na hranicích hranic*. I zde přechází od analýzy filozofických výroků Kanta, Wittgensteina a Hegela k úvahám o současnosti. V běžné řeči hranicemi v první řadě myslíme politické hranice. A právě zde – v politice – se také zřetelně a pozitivně zakouší mizení hranic. Liessmann poukazuje na glo-

balizační procesy, ale např. také na „hranice“ radiace po černobylské katastrofě. Zároveň chápe otevírání hranic nikoli jako výraz nějaké politiky, nýbrž krize teritoriálního státu. Avšak uvolňování teritoriálních hranic neznamená, že se neobjevují hranice nové, např. obytná ghetta nové globalizační elity. Navíc politické hranice se v moderní společnosti transformují v morální hranice, hranice práva. Možnosti jednání jednoho musí být omezeny, aby byly chráněny životní možnosti druhého. Krize teritoriálního státu přitom vyvolává potřebu nastolit skutečně fungující mezinárodní právní řád. Překročení hranic nemusí být jen znakem otevřenosti vůči světu, ale také agrese silnějšího. Stanovení morální hranice však není dáno předem a není to něco neodvolatelného. Musíme se totiž ptát, jakou hodnotu daná hranice chrání. (V této souvislosti se Liessmann staví proti eutanázii.)

Další kapitola se zabývá přirozeností člověka a odtud její poněkud kuriózní název: *Díra v plotě: Na hranicích lidského parku*. Zásadní problém, z něhož vychází, je problém lidské přirozenosti. Podle jeho názoru je podstata člověka nedefinovatelná. Se snahami o vytvoření obrazu člověka je spojen i problém jeho sebeutváření. V dějinách se poměrně často setkáváme se snahou vytvořit nového člověka. Morálně se objevuje už v křesťanství, v utopiích, u Nietzscheho, ale i v souvislosti s počátky Sovětského svazu. Liessmann z toho vyvozuje, že člověk se musí cítit jako nedostatečná bytost, když stále touží o vylepšení. Obraz tohoto vylepšení však závisí na politice a také na dobových technických možnostech. V současné době se uvažuje o technologických a genetických možnostech. Avšak ani genové technologie, které mohou člověka vylepšit tělesně, ho nemohou učinit morálně lepším. Navíc se tu objevuje problém prolomení hranic mezi člověkem, zvířetem a strojem. „Kdo se ptá dnes na člověka, ptá se vždy i na to, zda vůbec ještě chceme být lidmi. Vyhroceně by se dalo

řící, že současný člověk nachází své štěstí jen v obrazech svého nelidství“ (s. 46). Proti tomu se Liessmann staví na obranu člověka jako křehké bytosti – alespoň proti těm, kdo jím pohrdají.

Problematikou člověka se Liessmann zabývá i v následující kapitole *Hodnota člověka: Na hranicích humánního*. Tuto kapitolu považují právě vzhledem k současné situaci za mimořádně důležitou. Zatímco o problémech nastolených v předchozích kapitolách by se daly psát rozsáhlé filozofické traktáty (nebo méně rozsáhlé science fiction), v této kapitole mluví Liessmann přímo na Evropskou unii a na její přehnaný ekonomismus. Unijní vůdci uvažují o člověku především jako o ekonomické hodnotě a zapomínají na Kantův požadavek lidské důstojnosti. Liessmann poukazuje na soubor otázek, které se s problémem lidské důstojnosti pojí. U Kanta byla do značné míry vázána na rozumnost člověka. Co ale s člověkem, který z nějakého důvodu dosud nebo už rozum nemá (embryo, člověk v kómatu)? Jak se vyrovnat s dnešní nepřehlédnutelnou instrumentalizací člověka? Podle Liessmannova názoru není hodnota člověka ani absolutní, ani všude stejná. Důstojnost není nic, co by se dalo vyčíst z jeho znaků a vlastností. Je vždy něčím, co musí být nárokováno. „Musí se připomínat, že lidskou důstojnost nezformulovaly elity, ale jako nárok ti, jimž byl odepřen důstojný život člověka“ (s. 55). Zda a nakolik lidskému životu v jeho různých jevových formách přiznáme ochranu důstojnosti, není jen otázkou filozofické argumentace, ale také otázkou, jaké pojetí lidského fakticky chceme. To je ovšem v obzvláštní míře politická nebo mocenská otázka.

Proto se také Liessmann věnuje v následující kapitole státu – *Stát: na hranicích mezi mocí a bezmocí*. V podstatě vychází ze sporu mezi autoritativním a liberálním pojetím státu. První z nich ponechává stranou. Terčem jeho kritiky se stává liberální stát v pojetí radikálního

liberalismu. Ještě před tím však poukáže na roli, kterou připisoval státu Hobbes a na myšlenku odumírání státu u mladého Hegela, anarchistů a u Marxe. Liberalistická kritika státu však jde ještě dál a jde dokonce i za pojetí státu, které nalzáme u A. Smithe. Podle Liessmanna „jako hrubá směrnice by se dalo říci, co se týká obce jako takové, a nic, na co mají lidé právní nárok plynoucí z jejich účasti na této obci, nemůže být degradováno na předmět soukromých zájmů“ (s. 65). Kritizuje představu, že bohatí mají nárok svobodně obchodovat a neziskové funkce ponechat státu, kterému ovšem nechtějí platit daně. To může vést jedině k tomu, že se vytvoří „ghetta bohatých“ a „ghetta chudých“, která by také unikala moci státu, což by mělo opět za následek vznik kriminality, vedlo by tedy téměř k návratu k předstátní formě společnosti.

K Evropské unii se Liessmann vrací ještě v kapitole *Otevřený kontinent: Na hranicích Evropy*. Jde mu především o ideovou identitu Evropy. Důraz na ekonomickou jednotu nestačí. Jenomže právě ideová a emocionální jednota Evropě schází. Liessmann si tu vypomáhá Tönniesovým rozlišením mezi společenstvím a společností. Společenství nefunguje na základě smluv, ale prostřednictvím mlčenlivého srozumění, společnost je umělý útvar, ale právě ona je místem svobody. Společenství je u Tönniese vázáno na prostorově malé útvary (např. vesnice). Bylo by však žádoucí, aby se i Evropa stala také alespoň částečně společenstvím. Avšak Liessmann marně hledá tmel, který by měl Evropu ve společenství spojit. Navíc idea jednotné Evropy, která byla v 17. století pokrokovou myšlenkou, je dnes už překonaná globalizací. To souvisí se situací na celém světě. Mnohde se hranice ztratí, ale to bude znamenat ztrátu ochrany lidí v chudých zemích, a je otázkou, zda ti si to nechají líbit. I na to by se měla globální politika připravit. „Pro Evropu se nicméně otázka, jak určí své hranice nejen vojen-

sky a politicky, nýbrž především duchovně, mohla stát otázkou přežití“ (s. 77).

Tím kapitoly věnované především Evropské unii končí a Liessmann se vrací k problémům, které se týkají nejprve moderního světa a posléze člověka jako takového. Prvním z nich je otázka rizika – *Žít s nejistotami: Na hranicích rizika*. Tvrdí se, že moderní člověk – na rozdíl od člověka minulosti – hledá riziko. Nejedná se však o adrenalinové sporty. Moderní ideologie zní: jistotou zlenívíte, riziko vás udrží mladé. Tato ideologie však míří především na rezignaci na jistoty, které v minulosti člověku zajišťoval stát. Liessmann rozebírá pojem riziko a tvrdí, že o riziku lze mluvit jen tehdy, jedná-li se o racionální kalkul na bázi pravděpodobnosti. Pak se můžeme pomoci rozumem rozhodnout, zda riziko na sebe vezme, nebo ne. Pro lidský život a pro život ve společnosti je důležité, zda je vypočitatelná pravděpodobná budoucnost. Ale v dnešní době budoucnost – kvůli rychlosti, jakou se vše mění – vypočitatelná není.

Na tuto problematiku navazuje osmá kapitola – *Chut' trvalé udržitelnosti: na hranicích budoucnosti*. Trvalou udržitelnost klade Liessmann jako problém. Poukazuje na to, že dříve než vystoupila s heslem trvale udržitelného rozvoje Gro Harlem Brundtlandová na Summitu Země v Rio de Janeiru v roce 1992 (definovala tento pojem již v r. 1987), upozornil na tento problém Hans Jonas (*Princip odpovědnosti*, něm. 1984, č. 1997), který samotnou myšlenku považuje za neudržitelnou přinejmenším ze dvou důvodů: Nevíme, jaká přání a představy o svém životě budou mít naši potomci, a kdybychom počítali s udržením statu quo, pak vědomě nebereme v úvahu na jedné straně omezenost zdrojů a na druhé existující nerovnost v jejich užívání mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. K tomu Liessmann připojuje i skutečnost, že trvalá udržitelnost je spojena s tradicemi, které jsou v naší době také chápány

rozporně. Čerpáme sice doteď z antické kultury, ale kultura moderní je podřízena zrychlujícímu se tempu módy.

Další dvě kapitoly jsou spjaty se životem v moderním světě, nejprve ve městě: *Urbanita: Na hranicích města*. Liessmann považuje město za specifickou formu kultivovanosti, zvláště v Evropě. Zkoumá jeho hlubinnou dimenzi jako zásobárnu minulosti, spjatou ovšem s už výše nadhozeným problémem, jak může minulost žít dál. Poukazuje na to, že v minulosti mělo město jasné hranice, které je oddělovaly od venkova (ve středověku hradby). Tyto hranice se však v moderní době stírají, město pohlcuje okolní venkov a navíc vzniká specifický útvar – sídliště – který už nemá vlastnosti města. Liessmann se zabývá dalšími procesy a vlastnostmi, které se vážou na město: Samozřejmě správa, kultura, ale také odlišení určitých sektorů města. Právě to může mít příznivé i nepříznivé důsledky, z nichž si Liessmann všímá především těch negativních (sektory chudých a bohatých, sektory cizinců apod.). Pokud je bude komunální politika zvládat, mohou mít i dynamizující efekt, ale pokud ne, hrozí městu rozpad. Města by tedy měla svým obyvatelům dát takové možnosti a příležitosti, aby se cítili jako součást města, a v této souvislosti Liessmann kritizuje privatizaci komunálních úkolů a služeb.

Další – již desátá – kapitola je věnována hluku: *Hluk: Na hranici snesitelného*. Liessmann konstatuje, že hluk existoval vždy, a často to byl hluk působený lidmi. Podává zajímavý – byť zřejmě namátkový – přehled názorů některých filozofů na hluk: Pascala, Kanta, Schopenhauera a Kierkegaarda. Zabývá se jeho měřením i subjektivní a objektivní stránkou hluku. Hlavní je však pro něj spojení hluku s mocí. Ale i to má dva aspekty. Na jedné straně ten, kdo vyžaduje klid a ticho zejména ke své práci, je často považován za elitáře, na druhé právě ti, kdo produkují hluk, tím vyjadřují svou moc nebo

svůj – ne vždy realistický – nárok na moc (parta řvoucích chuligánů). Proti tomu se lze postavit, ale zároveň je třeba rozumně rozlišovat hluk spojený s tolerovatelným a netolerovatelným chováním. Vedle hluku bezprostředně působeného lidmi však existuje hluk, který vyluzují stroje. Proti němu podle Liessmanna postupovat nelze, protože tento hluk zprostředkovává panský nárok industriální kultury. „O myšlení v takovém světě však už nemůže být řeč“ (s. 115).

Dobrovolnická činnost je běžně hodnocena jako něco pozitivního. S tím Liessmann nepolemizuje, poukazuje však na některé její vzdálenější souvislosti, a to v kapitole *Dobrovolníci vpřed! Na hranicích mezi profesí a čestným úřadem*. Na jejím počátku se terčem jeho kritiky opět stává Evropská unie, která v dobrovolné práci spatřuje především přípravu na zaměstnání orientované na mzdu. Tím pojem dobrovolnické práce zbavuje mnoha jeho významů, ale zároveň vyjadřuje skutečnost, která se objevuje od 19. století – laborizaci lidské práce. Tento pojem označuje fakt, že práce se stala univerzálním výrazem pro lidskou činnost vůbec a že „teprve, když se nám podaří před sebou samými a před druhými klasifikovat různé životní činnosti jako práci, zdá se, že děláme něco hodnotného a smysluplného“ (s. 119). Proti tomuto pojetí oprávněně staví klasifikaci lidských činností u Hannah Arendtové, kde práce zaujímá nejnižší postavení. Liessmann pleduje pro to, aby se dobrovolnictví vrátilo ke starému významu „praxe“ jako živé angažovanosti a žitému společenství, aby se opět stalo něčím, co přináší „čest“. I zde však nalézá určitá rizika, z nichž jako nejvážnější vidím v kontextu zejména počátečních kapitol jeho knihy snahu odpovědných institucí přenechat málo ziskové práce ochotě dobrovolníkům.

Poslední kapitola má pouze zdánlivě významný název *Na konci: na hranicích mezi životem a smrtí*. Liessmann se však zde

nezajímá o poslední věci člověka, nýbrž o paradox moderní doby: Ačkoli starých lidí stále přibývá, už od 18. století žijeme adrizací mládí. Je přitom zajímavé, že v obrazu lidského života nemizí jenom hodnoty stáří, ale mizí také dětství. Naše společnost se už dělí jenom na mladé a staré. A ti staří se pokoušejí být stále mladými. Mizí hodnoty, které jsou stáří připisovány: moudrost, schopnost nezaujatého teoretického myšlení apod. Nejenom nemají cenu v očích dnešních lidí, ale ony ji svým způsobem ztrácejí i objektivně v důsledku neustálého zrychlování vývoje vědění. Staří se nakonec musí učit od mladých, aby v současném světě obstáli. „Stáří bude mít budoucnost jen tehdy, když se nepojme jako stáří, nýbrž jako pozdní varianta mládí [...]. V míře, v níž staří nesmějí stárnout, ztrácejí výhody, které stáří nabízí, aniž by si směli nárokovat šance mládí.“ A to je něco, proti čemu se Liessmann obrací a navrhuje, že by bylo lépe uvážít kvality a možnosti stáří jako stáří, protože koneckonců stáří ze života nevymažeme a za ním už čeká jen smrt.

Liessmann se v knize *Chvála hranic* zabývá problematikou moderní společnosti a skutečně ukazuje na to, že v mnohém jsme ztratili smysl pro rozlišení – a to nejen politické, i když v mnoha částech své knihy se zabývá právě problematikou moci v globalizovaném světě. Přesto je však jeho kniha zaměřena především na evropskou (v menší míře na euroamerickou) kulturu. S mnoha problémy, se kterými se potýkáme my, se v některých kulturách nesetkávají, i když je možné, že ke slovu „nesetkávají“ bychom měli připojit slovíčko „dosud“, pokud bude trend k přejímání naší kultury pokračovat. Ale ani to není jisté. V některých případech si Liessmann i z dané problematiky vybírá jenom „perličky“, což mi mimochodem vadilo především v poslední kapitole. Ale snad je i to dobře. Kniha si nečiní nárok na vyličení všech problémů moderní společnosti – a tím provokuje čtenáře k dalšímu, místy i kritickému přemýšlení.

Ivana Holzbachová